

Erkel Ferenczről

Erkel «Hunyady László» című operájának ötvenedik évfordulója előadása alkalmából, ismét fölülül előttünk a nem régiben elhunyt halhatatlan szerzőnek, Erkel Ferencznek tiszteletre méltó emlékezete.

Erkel Ferencz sajtósága összetétele volt mindannak, a mi valakit érdekessé, mondhatnám, a nagy tömegtől különválóvá s így feltűnővé is szokott tenni. Az ő külön világa mindenképpen felett a zene volt. Gondolkodni, társalogni sem tudott a nélkül, hogy érveit, hasonlatait ne a zene világából vette volna. E külön világából fejlődött ki azután a szegyet mindig fejen találó ama tulajdonsága, melylyel a zenevilág minden számbavehető egyéniségét és termékét teljes pontossággal és méltányossággal meg tudta ítélni. Gyakran mondták ugyan felőle, hogy ilyenkor nem mindig volt eléggé tárgyilagos. De én részemről úgy ismertem, hogy ő nem ítélte sem a görbe vonalat egyenesnek, sem az egyenest görbének; a kisebb tehetségekben is elismerte, a mi elismerésre méltó volt, de viszont nem hódolt a felfűtt nagyságoknak. Nagyra becsülte, sőt meg is tudta bámulni a zenetudósokat, kivált a kontrapunktistákat; de azért egész lelkével igazán csak oda vonzódott, a hol nem mesterségesen csinált virágok pompáznak. Hisz az ő alkotásának remekei sem a hangok logaritmus-könyvéből valók voltak, hanem abból a forrásból, mely a dallamok ősz hazájában fakad. A zenetudomány aprólékos, szövevényes és szörszálhasogató elméleti tételével nem sokat törődött. Nem is arra született, hogy tanári székéből tartson értekezéseket a hangok rezgési számadatairól, vagy az ó-görög és keresztény zene harmóniai különbségéről. Feladatának azt tartotta, hogy lelke mélyéből fölszínre hozza mindazt, a mit a magyar múzsa kedvel, úgy mint senki más, sem előtte, sem utána. Az ő hazafias becsvágya nem is iparkodott arra soha, hogy megmutassa képességét symphoniák, oratóriumok, kettős fugák, nyolcz szólamú karok, vagy más zenei különösségek alkotására. De, hogy miben áll mindezek művészeti fegyelmességét: azt nálánál jobban senki sem értette. Tudok rá több esetet, hogy e terén híres tudományos matadorokat is figyelmeztetett nem egészen szabatos eljárásukra.

A mi előadását illeti, ha egyszer kezébe vette a karnagy pálczát s maga elé tárta a vezérkönyvet: a sas szeme nem lát tisztábban a sziklaoromról le a völgybe, mint a hogy az ő szeme uralkodott az alatta levő zenekar felett. Még ha virtuózok játszottak vezénylete mellett, azoknak is azonnal fölismerte vérmérsékletét s a szerint alkalmazta eljárását, és soha sem veszítette el a lélekjelenlétét. Emlékszem, hogy a 60-as években egyszer nagy felsüléstől mentette meg a híres zongoravirtuózt és zeneszerzőt: *Littolf* Henriket, ki a nemzeti színházban adta hangversenyeit. Egyik legnépszerűbb és legtetszetősebb versenyművét játszta hangjegy nélkül zenekar-kísérettel, mely úgy nagy hosszúságánál, mint ritmikái hasonlóságainál s folytonos ismétléseinél fogva erősen megpróbálta még a szerző emlékező tehetségét is. De különben is *Littolf* egyike volt a legidegesebb és legvérmesebb művészeknek, tele százféle szeszélylyel és különczködéssel. A legrohamosabb pezsgésű tételnél, egyszerre csak elhagyta az emlékezete s megállott. Erkel észrevette, de vezette tovább a zenekart, mintha annak úgy kellene lenni. *Littolf* egypárszor belekapott a játékbá, de a kellő fonalat nem tudta megtalálni. Elhagyta a hideg vér, izgett-mozgott a széken, térdeire ütögetett s Erkelre tekintgetett, ki azonban rá sem nézett, hanem szemlesütve tovább dirigált. Végre *Littolf* elérte a célzást, s várt nyugodtabban, míg egy alkalmas helynél ismét bele találta magát a zene menetébe, s az előadás sikerülten haladt mindvégig. A közönség mitsem vett észre, sőt azt hitte – talán még az akkori kritikusok is, – hogy *Littolf*-nak csakugyan szünetet kellett tartani. *Erkel* hallása oly finom volt, hogy a legcsekélyebb ritmikái vagy intonálási hibát is észrevette. Előadás közben mindig nyugodt maradt, de utána aztán annál kevésbé kímélte az intő és szemrehányó szót. Vezényletének ereje nem a plasztika esztétikájában, hanem a biztos megérthetősre szolgáló izmosabb kéz- és karmozgásokon alapult. Zene- és énekkari tagok, valamint tanítványok iránt nem volt nálánál szigorúbb karnagy és tanár.

Ellenlábaisai és kritikussai – s ki volna ilyenek nélkül – ép e túlságos, gyakran talán a merevségig vitt szigorúságának rovására írták a költőiség olykori elhanyagolását, pedig a ki közelebbről ismerte, a mint én, tapasztalásból tudja, hogy mennyi volt benne a költői ihlet. Nem gyorsan dolgozott, szerette a «nonum prematúr in annum» elvét követni. Minden taktust, a mit leírt, jól megforgatott az agyában s mindig a szívén eresztette át a hangjegy-papírra. Mikor dolgozott, szerette a magánosságot, félrevonult s rendszeren hosszúszerű pipájának füstje mellett rajzolta a kóták fejeit. Zeneírása sokat hasonlított a Liszt Ferenczéhez, a mennyiben mind a kettejüké nehezen olvasható volt, mint valami hieroglif. S ettől mind a ketten csak akkor tértek el, mikor külön célra kértek tőlük hangjegy kéziratot. Vezérkönyveik alig voltak olvashatók, ellenkezőleg Wagner, Volkmann, vagy Mosonyiéval, kiknek hangjegyei szép

tiszták voltak. E tekintetben talán csak Beethoven és Schubert kézíratai multák még felül az Erkeléit és Lisztéit, melyek megfejtéséhez egy pápaszem bizony nem is elég.

Fentebb már megemlékeztem *Erkel* Ferencz sasszéméről. De saját kéziratával szemben, néha még az is cserben hagyta. A 60-as évek derekán egyszer Liszttel együtt látogattuk meg akkori magyar-utcai lakását. Épen «Dózsa» operájának utolsó felvonásán dolgozott, a többi pedig már vezérkönyveze volt az ő eredeti kézírásával. *Liszt* fölkerlte, játszék valamit belőle. Zongorakivonat még nem lévén, a vezérkönyv ákom-bákomjait kellett használnia. Egy ideig ment is, de egyszer nagy mértékben belejutván a 20–25 sorú lapok kótalabirintjába: bizony saját sasszeme is felmondta a szolgálatot. S ekkor láttam, hogy még az övénél is vannak élesebb sasszemek. *Liszt* ugyanis felkerlte, hogy ő folytathassa tovább a játszást. S le is játszotta úgy, mintha már előbb betanulta volna. Soha sem felejttem el azt a tekintetet, melyet akkor *Erkel* Ferencz reám vetett úgy lopvást. Mintha csak azt mondta volna: «íme egy csodás lángész, mely igazán beválik gondolat-olvasónak!»

Néha megszállta a zenészetit skepticizmus is. Sokat elhiit a zenetudomány dogmáiból, de még sem mindent-Nagy tisztelője, belső barátja, sőt föltétlen elismerője volt *Mosonyinak* s az ő rengeteg tudományának. Mind a két méltó utódját *Erkel* Gyulát és *Erkel* Sándort is ő hozzá küldte tanulni s a zene titkait elsajátítani. Tudta, hogy képes mindenre, meg a zenészetit kétszerkettőt is ötnék tudja bizonyítani. S e hitében magam is folyton megerősítem. Egyszer *Mosonyinak* azt a hihetetlen jártasságát emeltem ki előtte a különféle kulcsok szerinti kóta-olvasásban, hogy egy négyszólamú fugát soprán, alt, tenor és basszus kulcsban írva, képes bármely kívánt hangnembn egylátásra eljátszani. Tamáskodva rázta a fejét s csak annyit mondott: «Nem hiszem, míg nem látom!» De kevésre rá meggyőződhetett állításom valóságáról, mert több más zenészszel együtt mindkettőjüket meghíván magamhoz: megkezdődött az általa hihetetlennek mondott zenészetit tornajáték. *Cherubini* híres «Fuga» tanulmánykönyve szolgált anyagnul, melyben minden négyszólamú fuga, négy különböző kulcsban van hangjegyezeve. A választás *Erkelnek* szabdságára volt bocsátva. Ki is jelölt *Mosonyinak* egyet B dúrban, hogy játsza le *fisz* dúrban. *Mosonyi* lejátszta. *Erkel* Ferencz megadta magát, s attól kezdve nem emlékszem, hogy valaha vitatkozott volna a zenészetit lehetetlenségék felett.

Az országos magyar kir. zeneakadémiában tizenhárom évet töltöttem az oldala mellett s ez idő alatt elég alkalmam nyílt minden irányban kiismerni jellemét, érzületét, gondolkodását s kitarító munkásságát. Sem szigorúbb, sem lelkiismeretesebb, sem kötelességtudóbb tanárt nála nem ismertem. Ha csak rendkívüli hivatalos teendője, mint igazgatót, vagy ágyhoz szegző betegség – de erre alig volt eset, – mint tanárt nem gátolta: soha egy órát el nem mulasztott, sőt rendes óráit mindenkor még legalább is egygyel megtoldá. Számátlan zongora-tanítványa vallhatja szerencsésének, hogy az ő vezetése alatt művelhette ki magát. Mert e 13 év alatt ő volt a legmagasabb zongoraosztályok valódi vezére. *Liszt*, a nagy mester, minden évben eljött ugyan 2–3 hónapra élére állani a seregnek; de a fegyelem és rendtartás részleteivel *Erkel Ferencz* bajlódott egész éveken át. *Liszt* – kivéve a külföldről hozott, vagy hozzá sereglett tanítványokat – a hazai kész művészsereget rendesen az ő nyomán vezette győzelemre.

Megható volt az az őszinte, patriarkhális szellem, melyet *Erkel* Ferencz az ő igazgatása alatt az akadémia kötelékében – kivált az első hat évben – úgy a tanárok, mint a tanítványok irányában meghonosított. Tisztelte és szerette is mindenki. Nem a fegyelmi szabályok s a hivatalos fensőbbég merev rendelkezései, hanem a kölcsönös bizalom erejével igazgatott. Nem békó, hanem becsvágy volt akkor a tanítás és tanulás egyaránt. Volt is eredménye, mert igazgatása alul egész sereg neves virtuóz és zeneirő került ki, kik számot tesznek a hazai zenészetit terén. E mellett igaz magyar nemzeti szellemet tudott önteni az intézetit életébe. Az első éveken, mikor *Liszt* célja szerint a zeneakadémia csak mint legmagasabb műintézet szerepelt, természetesen a fölvételek is a legszigorúbbak voltak. A ki nem volt valódi tehetség,

Erkel Ferenc.

Kozmata Ferenc sajtófotója, 1870-es évek

vagy a ki nem bírt már haladottabb zenei ismeretekkel, nem igen tudott oda bejutni. De azért jöttek számosan, magas paripára ülve, ostromolni az eget. Alább nem is próbálkoztak a főlvéti vizsgán, mint Liszt, Schumann, Chopin vagy Rubinstein műveivel, a kompozícióhoz való hivatást pedig operával és symfoniával vagy fugával próbálták igazolni. Erkel rendszeren udvariasán félretette e nagy dolgokat, s valami egyszerűbb, de finom ritmikái beosztást kívánó Haydn- vagy Beethoven-féle sonátát tett elébük. Ha szabatosan le tudták játszani, kivált az adagiót vagy scherzót: nyert perük volt, különben azzal bocsátotta el a nagyratörő jelentkezőket, hogy mielőtt Lisztet vagy Chopint játszanák, tanuljanak meg egy adagiót szabatosan értelmezni. Az opera- és symfonia-kompozitorokat pedig a táblához állította Volkmannal együtt s valamely *Cantus firmus*-nak rögtönözve való ellenpontozását és harmonizálását kívánta tőlük. Hány symfonia járt ilyenkor szerencsétlenül.

Erkel Ferencz nem tartozott azok közé, kiknek életszüksége a társadalmi élet forgatagába való belevégülés. Nyilvános helyeken, nagyobb ünnepeken s mozgalmas társaságokban nagyon ritkán lehetett vele találkozni. Inkább került, mint kereste az ilyeneket. Legjobban szeretett néhány bizalmasa közt időzni s azokkal elcsevegni régmúlt időről és élményekről; a délutánokat és estéket ritkán töltötte odahaza. Megvoltak rendes helyei, hol mindennap megjelent s hol biztosan lehetett találni hivatalos helyiségein kívül. Egyedüli szenvedélye a sakkjáték levén, melynek szintén nagy mestere volt: a sakk-klubot, melynek elnöki tisztét is viselte, mindennap fölkereste s órákig el tudta szóltanul nézni a játszmákat a nélkül, hogy maga éveken át csak egyszer is részt vett volna a játékban. Pazarnak épen nem volt mondható, de lángész annyi időt még nem pazarolt soha néma szenvedélynek, mint ő a sakknak. Gyakran kérdőre is vontam ezért s rendszeren azt felelte, «ha a sakkot nézem, legalább nem kell zenéről, a nem is mindig szellemes zenészekkel társalogni.» A régi nemzeti színházon, vagy az operaházon kívül, annak már rengeteg nagy művésznak, vagy felette érdekes hangversenynek kellett lenni, a mely előadáson, – ha csak nem vezényelt, – megjelent. Kivételt minden két évben csak is az orsz. magyar dal- és zeneünnepélyeknél tett, melyeket rendszeren nemcsak vezényelt, hanem azok mindennemű társadalmi mozzanataiban is részt vett. E zeneművészeti társas összejövetel volt az egyedüli, melyhez egész lelkével vonzódott. Vonzódott pedig leginkább azért, mert annak tiszta és önzetlen magyar szelleme leginkább megegyezett nemzeti érzületével. Mikor annak keblébe is kezdett beszívárogni az idegen elem, lassanként ő is visszavonult ünnepeitől. Hogy mennyire a szívéhez nőtt ez intézmény, azzal is megmutatta, hogy az 1892-ik jubiláris ünnepén, annak diszhangversenyén vezényelt utóljára, s utolsó hatyúdálát is, – Petőfi egyik költeményére, – annak számára írta.

Liszten kívül nem ismertem embert, ki oly kevés szükségét érezte volna az úgynevezett testi mozgásnak, valamint a sokak által annyira dicsőített hidegvíz-használatnak, mint Erkel Ferencz. Hosszú évek során át volt alkalmam mind a kettőnek életfolyását megfigyelni, de soha nem emlékszem, hogy megkívánták volna egészségi szempontból a sétálást. Pedig mind a ketten magas életkort értek s mind halálukig elpusztíthatatlan egészséggel s irigylésre méltó étvágygyal rendelkeztek. Ez is mutatja, hogy mennyire nincs kivétel nélküli szabály.

Sok szellemi és testi rokonvonás volt Liszt és Erkel között. Különböző volt a kettő élete. De éltük alkonyán egy pontban mégis találkoztak az útjaik, mert mind a ketten egy nagy célra törekedtek: *derek magyar művészeti nemzedéket teremteni.*

Id. Ábrányi Kornél

(Vasárnapi Ujság 41. évf. 1894. febr. 4. 5. sz. 67–68. old.)

Gondolatok a zeneműtárban

Kell-e Erkel?

Ha ő nincs, biztosan lett volna más, ünnepeelt szerző: talán az ő *Nietzsche*-je, a kezdetben lelkesedő, később sziszegő *Mosonyi Mihály* emelkedett volna a Pantheonig, talán másvalaki, de jó műveket írni már a XIX. század derekán is állampolgári jog volt. És bár itt ugyanúgy igaz az olimpiai elv: – ha az ép lábúak repülője késik, a sánták közül hirdetik a sikfutás bajnokát –, végül is nem mindegy, hogy zenik vagy kismesterek alkotják-e a kompozítori mezőnyt. S az sem, a szerző szervezője is válik-e?

* * *